

Život po životě

Frank Peschel

Seděl jsem sám v pokoji a zničeho nic vešla do místnosti žena. Jakmile jsem ji uviděl, zdála se mi povědomá, všechno se ale seběhlo tak rychle, že mi chvíli trvalo, než jsem se vzpamatoval a slušně ji pozdravil. Neuběhla jistě ani minuta a já si uvědomil, že jde o moji babičku z otcovy strany, která zemřela před několika lety. Ruce mi vylétly vzhůru a vykřikl jsem: „Babičko!“

Díval jsem se jí v té chvíli do očí a skutečnost, že ji vidím, mě naplňovala posvátnou hrůzou. Babička mi velmi laskavým a něžným způsobem potvrdila svou totožnost a oslovila mě tak, jak mi říkávala, když jsem byl ještě malý — a říkala mi tak pouze ona. Jakmile jsem si uvědomil, kdo to přede mnou stojí, zaplavil mou mysl příliv vzpomínek. Nebyly to jen hezké vzpomínky, mnoho z nich bylo vlastně vyloženě nepříjemných...

Když jsem však teď tomuto zjevení upřeně hleděl do očí, rychle jsem si povšiml, že žena stojící přede mnou prodělala hlubokou proměnu k lepšímu. Stála tam a já jsem cítil, jak z ní vyzařuje vroucí láska a úžasná schopnost dokonale soucítit s druhým, empatie, která byla nad mé chápání. Vyzařoval z ní hřejivý humor a atmosféra tiché vyrovnanosti a radosti. Náš rozhovor byl zaměřen výhradně na náš vztah. Po celou dobu jeho trvání jsem byl udiven, že se podle všeho nalézám v přítomnosti někoho, kdo již zemřel, ale nijak to neovlivnilo naše setkání... Hovořili jsme o starých časech, o konkrétních příhodách z mého dětství. Babička mi několikrát připomněla události, na něž jsem už zapomněl...

I když většina konverzace probíhala nahlas, občas jsem okamžitě věděl, o čem babička přemýšlí, a poznal jsem, že to platí i naopak. Během našeho shledání nevypadala babička ani trochu jako „duch“, nebyla ani průsvitná. Zdála se mi po všech stránkách skutečná. Byla stejná jako kdokoli jiný, jen ji obklopovalo cosi jako světlo nebo předěl v prostoru — jako by byla vyčleněna ze svého hmotného okolí... Nevím, kolik času během našeho setkání doopravdy uběhlo, každopádně mi připadalo dlouhé. Vyměnili jsme si tolik myšlenek a pocitů, jako kdybychom společně strávili několik hodin, „skutečného“ času ale patrně uběhlo méně. A jakže naše setkání skončilo? Byl jsem natolik ohromen, že jsem jen řekl: „Sbohem.“ Dali jsme si najevo, že se ještě uvidíme, a já jsem prostě odešel z místnosti. Když jsem se vrátil, už tam nebyla. Zjevení mé babičky bylo pryč.

Tento zvláštní zážitek líčí MUDr. Raymond Moody ve své knize Opětovné shledání, publikaci, která se zabývá fenoménem setkání se zemřelými prostřednictvím hledění do zrcadla. Po dlouhých přípravných rozhovorech, oživujících vzpomínky na zemřelého a pomocí umného, občas až šokujícího zařízení svého domu, které vrcholilo v „kabině zjevení“ před čirou tůní jen matně ozářeného zrcadla, se Moodymu většinou dařilo přivést své klienty k zážitku skutečného shledání s jejich zemřelými příbuznými a přáteli. I sám Moody se o to pokusil a setkal se se svou babičkou, ačkoli s jinou, než si přál vidět. Byl to pro něj zážitek překonávající všechna očekávání a naplňující ho jistotou, že to, čemu říkáme smrt, neznamená konec života.

Co může vážného vědce z dvacátého století přimět k tomu, aby se zabýval tak nezvyklou věcí? Sám říkal, že to byla jeho vědecká zvědavost zkoumat lidské podvědomí. Podvědomí však neznamená nic jiného než stavy vědomí, o kterých obvykle nic nevíme — jsme v nich

však se svými zemřelými stále spojeni. Už jednou před více než dvaceti lety rozpoutal Moody ohromnou vlnu obecného zájmu, když zveřejnil svou první publikaci k fenoménu klinické smrti, knihu *Život po životě*. Dnes se zážitky blízkými smrti zabývá celý vědecký obor s vlastní mezinárodní asociací a s bohatou publikační činností, což svědčí o velkém zájmu o tematiku posmrtného života.

Skutečnost, že se v době stále se stupňujícího praktikovaného materialismu pootevřelo okno do světa po smrti, je zajímavý až paradoxní jev naší současnosti. Dnešní běžná lékařská věda se zaměřuje na zachování lidského života za každou cenu. Ohromné pokroky farmacie, obecné a transplantační chirurgie i dalších lékařských oborů poskytují stále větší možnosti prodloužení života a odstranění či omezení tělesných vad, které snižují životní hodnotu jednotlivce. Jako příklad lze uvést, že zřejmě bude v dohledné době možné člověku implantovat první fungující umělé srdce. Ideálem tohoto lékařství je člověk, jenž po celý dlouhý život disponuje tělem poskytujícím neomezenou možnost smyslových zážitků. To se vlastně považuje za jedinou životní hodnotu (i když se to většinou nevyslovuje tak radikálně). Například bolest nemá v tomto světě místo. Z tohoto úhlu pohledu jednala nizozemská vláda s naprostou důsledností, když schválila zákon, který umožňuje legálně provést eutanazii, nemá-li už z pozemského hlediska život dotyčného člověka žádnou hodnotu. V obou případech se vůbec nebere v potaz nějaký posmrtný život, který značně rozšiřuje náš životní obzor. Tatáž lékařská věda však zároveň umožnila návrat velkého počtu lidí ze světa za prahem smrti a tito lidé začali vypravovat o svých zážitcích. S úžasem zjistili, že z pohledu posmrtného bytí jsou hodnoty jejich dosavadního života úplně jiné. Smrt si začala získávat nové místo ve vědomí současného člověka.

Zážitky blízké smrti

Ve své první knize *Život po životě* shrnuje Moody zážitky osob, které prošly klinickou smrtí, takto: Nejdříve většina z nich slyší v průběhu zdravotní krize zprávu, že zemřeli. Potom slyší pronikavé zvuky, příjemné či nepříjemné, a procházejí vesměs velice rychle černým tunelem nebo něčím podobným. Najednou sami sebe spatřují mimo vlastní tělo, které často vidí shora spolu s celým okolím. Snahy dát o sobě vědět jsou marné. Tento nový stav je na začátku dosti matoucí, dokud se v něm umírající trochu neorientuje. Potom se objevují známí zesnulí, kteří člověka v novém světě přivítají a poskytují mu určitou oporu. Nyní následuje nejdůležitější zážitek. Velice často se ukazuje bytost, jakou člověk na zemi ještě nikdy nezažil. Vyzařuje neomezené teplo a vše ozařující světlo, které zároveň znamená nepředstavitelnou lásku a porozumění. Tato bytost pokládá v myšlenkách otázku, znějící v lidském jazyce asi takto: „*Jsi připraven na to, abys zemřel?*“ nebo: „*Učinil jsi za svého života něco, co bude mít trvání?*“ Najednou se v tomto světle ukazuje celý uplynulý život jako ohromné panoráma, ve kterém jsou vidět všechny i zapomenuté zážitky. (U některých osob se neukázaly všechny scény, jenom důležité.) Ale člověk tyto zážitky neprožívá stejně jako v životě. Prožívá je rozšířeným způsobem a chápe jejich následky a význam pro jiné lidi a celý svět. Potom následuje dobrovolný návrat do těla, spojený s nějakým novým životním úkolem, nebo i nedobrovolný sestup do říše bolesti a chyb.

Moody píše, že žádná osoba neměla všechny z těchto zážitků. Vyskytly se nejrůznější odchylky z jeho ideálního schématu. Jakou povahu mají tyto zážitky, zejména panoráma života? To velice dobře vystihla Dorothea Rau-Lembke (v rozhovoru pro Flensburské sešity č. 51). Říká: „*V tomto panoramatu jsem prožila celý svůj život. Příznačné bylo, že se to stalo za zcela jiného, pro mne neobvyklého systému hodnot. Zvláště jsem prožívala mezilidské situace, příhody, kdy jsem druhým lidem způsobila něco zlého. Normálně bych se za ty*

příhody styděla, ale v situaci životního panoramatu jsem se nestyděla, nýbrž jsem sama sebe chápala a sama se sebou se láskyplně vyrovnala. Potom jsem prožila situace, v nichž mi jiní způsobili zlo, a při nich jsem tyto lidi chápala já, a to lépe a hlouběji, než bych toho byla schopna kdy na zemi. Pochopila jsem, proč mi tito lidé všelijak ublížili. Samozřejmě jsem prožila i šťastné situace. Ale zcela výrazně mi ve vědomí utkvěly situace, v nichž jsme si navzájem způsobili něco zlého...

Byla jsem uprostřed dění a zároveň hluboko v každé osobě, a proto jsem ji pochopila. Především jsem ji pochopila celistvěji než předtím. I sobě jsem úplně nově porozuměla. A naše vzájemné jednání jsem viděla v úplně jiném světle... Bylo mi, jako bych dovedla vstoupit do druhých osob, jako bych najednou dovedla odkrýt všechna jejich tajemství a znala celou směs motivů. Bylo to všechno současné... z pozdějšího hlediska bych to mohla zhodnotit jako zážitek náhlého pochopení, ale během té zkušenosti jsem prožívala objev, že jsem sama schopna lásky, o jaké jsem před tím nic nevěděla. Objevila jsem přitom prostory — v sobě a vůči druhým — které jsem před tím prostě nevyužila.“

Phyllis Atwater, badatelka v oblasti klinické smrti, která ji sama prožila dokonce třikrát, popsala svůj zážitek takto: *„V tomto okamžiku míru, jednotnosti a vytržení se ve mně najednou otevřela rána. Zrodila se v nitru a vybuchla na povrchu. Z té rány vznikl zpětný pohled na život od narození do smrti. Nebylo to ovšem jako v kině, tak jako by člověk viděl vlastní život ještě jednou očima. Pro mne to byl nový zážitek a bylo to znovuprožívání každé myšlenky, kterou jsem kdy měla, každého slova, které jsem někdy od narození vyřkla, a každého činu, který jsem kdy uskutečnila. Zároveň jsem pocítila následky všech myšlenek a činů pro všechny lidi, kteří kdy byli v mé blízkosti, jedno, zda jsem se s nimi potkala či ne. Prožívala jsem i následky svých činů pro vzduch, zemi, vodu a rostliny.*

V tu chvíli jsem byla dost silná, abych poznala všechny zlé následky svého působení na zemi a abych je znovu prožívala. A to bylo pro mne peklem, jestliže něco takového vůbec existuje...

Když jsem to uviděla a znovu to prožila, byla jsem schopna poznat, že ta moje osobnost „Phyllis“ je v pořádku. Byly na ní sice mnohé oblasti, které se mi nelíbily, a také se mi nelíbilo mnohé v jejím životě. Ale osobnost, kterou nazývám osobností „Phyllis“, byla v pořádku. Tato Phyllis byla vysoce motivovaná, vycházela ven do života a jednala. A i když občas dělala chyby, přece se pokoušela dávat to nejlepší a byla spolehlivá.

To mě tak fascinovalo, že jsem odpustila té osobnosti „Phyllis“ všechny její slabosti. Odpustila jsem této části své bytosti všechny chyby.“

Ačkoli každá osoba líčí svůj zážitek trochu jinak, lze v nich najít mnoho společného. Panoráma života většinou obsahuje všechny události života, i nepatrné maličkosti, které se ukazují všechny najednou (nebo alespoň ve velice krátkém časovém rozmezí). Události nejsou matné vzpomínky, jaké známe z obvyklého života, ale jsou to živé, syté a jasné obrazy. Nejzajímavější však je, že události jsou prosyceny jasným světlem, které odkrývá jak motivy jednajících osob, tak i následky myšlenek a činů. Toto světlo skutečně všechno „objasňuje“ a šíří ovzduší všeobjímajícího pochopení, odpuštění a lásky. Tom Sawyer, bývalý závodní cyklista, který měl velice rozsáhlý zážitek klinické smrti, nazval tento stav naprostým věděním a všeláskou. Toto věděním a všeláskou vyzařuje ona světelná bytost, se kterou se mnozí setkali.

Pro ty, kteří vědomě prošli klinickou smrtí, znamená návrat z toho zážitku ohromnou životní změnu. Na všechno se nyní dívají jinýma očima. Všechno v životě začínají posuzovat a hodnotit jinak než předtím a samozřejmě i jinak jednají. Z hlediska svého okolí se často projevují naprosto nepochopitelným způsobem a trpí tím, že se nemohou se svým zážitkem nikomu svěřit. Procházejí hlubokou proměnou všech životních hodnot. Tento proces vnitřní proměny trvá většinou sedm let. Phyllis Atwater k tomu říká následující:

„První tři léta jsou jakési znovuobjevení individuality. Je to doba pozorování a soustředění na sebe, v níž jsou navrátilci celkem obráceni do sebe a musí znovu objevit, jak to je, když žijí na zemi a mají zacházet s tímto životem. Jsou velice zaměstnaní sami sebou. Čtvrtý rok — a tento rok se jasně rýsuje — se zdá, jako by se najednou probudili. Probouzejí se pro něco mimo sebe: pro svět, pro lidi, pro společenství, práci, finanční poměry, pro církve nebo jiné spirituální skupiny, zkrátka probouzejí se pro svět, ve kterém žijeme, a pro sociální vztahy. Je to jako probuzení k tomu, že člověk není sám na světě. Žije zde obrovský počet lidí a člověk se snaží najít, co myslí a cítí a jak společenství, ba celý svět funguje. Tato fáze začíná čtvrtým rokem a trvá až do konce sedmého roku... Po sedmém roce má většina těchto lidí opět pod nohama pevnou půdu, jsou v konstituci stabilní a v praktickém životě integrovaní. Žijí tedy v tomto světě jako nová osobnost... To lze pozorovat dokonce na fotografiích, které byly s dotyčným člověkem udělány předtím a potom.“

Změny v životním postoji shrnul Moody v knize Světlo ze zázvítí do sedmi bodů (osmý bod se týká problému nepochopení ze strany jejich okolí):

- Navrátilci mají menší strach ze smrti, ale přesto vůli k životu.
- Mají pocit významu lásky v životě.
- Mají vnitřní spojení se všemi věcmi a úctu k přírodě a okolí. *„Důležitá věc se mi objasnila, když jsem ‚zemřel‘, totiž že jsme všichni částí všeobjímajícího, živého vesmíru. Když si myslíme, že bychom mohli druhému či živé bytosti způsobit bolest, aniž ublížíme sami sobě, pak se ohromně mýlíme. Vidím-li dnes les či květinu nebo ptáka, pak si říkám: ‚To jsem já, to je část mne.‘ Se vším, co žije, jsme spojeni, a když si můžeme dávat vzájemnou lásku, pak budeme šťastni.“*
- Navrátilci velice oceňují učení, mají zájem o všechno v životě a mají pocit, že všechno se vším souvisí.
- Mají silnější a zjemnělý pocit odpovědnosti jak za běh vlastního života, tak i za bezprostřední a pozdější důsledky vlastního jednání.
- Mají pocit vzácnosti času. Každá maličkost má význam.
- Dochází k vývoji spirituální stránky člověka.

K tomu poslednímu bodu dodal Kenneth Ring, další badatel v oboru klinické smrti, následující postřehy: *„(Mnozí lidé, kteří měli zážitek blízký smrti, nemají) jen mnohem obsažnější a hlubší vědomí pro věci denního života, ale tímto zážitkem se uvolňuje jejich potenciál vyšších kognitivních, tedy jasnovidných a intuitivních schopností... Je to tak, jako by vyklíčilo sémě, které už v nich dřímalo, a začalo růst... Tito lidé jsou jako průkopníci a předchůdci toho, co se možná stane příští fází vývoje lidstva.“*

Člověk z hlediska života po životě

Zážitky klinické smrti přesvědčují člověka, který jimi prošel, o životě po životě, ale nedávají mu úplný obraz posmrtného života, vždy? se tam jen porozhlédl. Z těchto zážitků také ještě není jasné, jak člověk ve skutečnosti žije dál. Co by například znamenal posmrtný život,

o němž člověk nic neví? Takový názor se vyskytuje v teologickém učení o celkové smrti, které přisuzuje člověku posmrtné trvání v jakémisi spánku, než ho Bůh probudí v den posledního soudu. Avšak názor, že člověk po smrti žije dál podobně jako zde na zemi, jen bez bolesti a všech pozemských nesnází, je očividně projekcí egoistických přání. I takové myšlenky jsou obsaženy v různých náboženstvích, třebaže si člověk musí vstup do budoucího ráje náležitým chováním na zemi teprve zasloužit. Jak tedy žije ve skutečnosti dál?

Zážitky blízké smrti naznačují, že se po smrti změní vědomí. Na začátku posmrtné cesty je ovšem ještě podobné vědomí běžnému, ale je, jak jsme viděli, rozšířeno do různých stran. Člověk už nemůže rozhodnout, co se s ním stane. Na další cestě posmrtným životem ho čekají proměny, které se vymykají našim běžným zkušenostem a zážitkům. Pokusil bych se proto v následujících odstavcích tyto velice významné změny vědomí naznačit obrazným způsobem.

Náš běžný život můžeme přirovnat k dlouhé či kratší cestě kočářem. Ten má okno, skrze něž lze vidět vždy jen jeden úsek krajiny a v popředí, dejme tomu, určitý strom. Představují naše zážitky. Stromy minou okno a nikdy se nevrátí tytéž pohledy, jen podobné. Pamatujeme si je, porovnáváme je navzájem a učíme se z nich. Celý bohatý život samozřejmě nelze vtěsnat do tak jednoduchého obrazu, ale ten nám přesto může sloužit k pochopení dalších proměn vědomí na posmrtné cestě člověka.

Smrt v tomto přirovnání znamená okamžik, kdy se kočár rozbije a cesta skončí. Už nebudou další zážitky. Vystoupíme z kočáru, a najednou se nám naskytne ohromný pohled na celou krajinu, kterou jsme projeli, a na dlouhou řadu stromů, které jsme minuli. Nyní už nejsme od nich odděleni oknem a vidíme je takové, jaké skutečně jsou. Vidíme celé panorama uplynulého života. Toto přirovnání nám naznačuje smysl pozemského života. Dokud člověk žije v těle, respektive jede v kočáře, ztotožňuje své sebevědomí s kočářem. Ten mu umožňuje zážitky. Má velké nebo malé, kulaté nebo hranaté, rovné nebo zakřivené, čisté nebo špinavé okno. Kočár jede rychle nebo pomalu, jede hladce nebo drkotá, je pohodlný nebo tvrdý. To všechno ovlivňuje pohled na věci venku a úsudek o nich. Takový pohled sice není objektivní, má osobní zabarvení, zato však je úplně vlastní. Člověk má do určité míry i možnost podle zážitků ovlivnit směr, kam má kočár jet, nebo aspoň ovlivnit jeho rychlost. Získání tohoto osobního pohledu na svět s možností svobody je smyslem pozemského života.

Po smrti tato identifikace končí, a proto končí také vědomí opírající se o tělo. To je první velká proměna vědomí. Člověk už není oddělen od věcí. Během životního panoramatu vnímá, jak všechno se vším souvisí. Svět se zdá utkán z porozumění. Ale zároveň člověk vnímá, že má jiné tělo, které mu nyní dává sebevědomí. Mohli bychom ho nazvat časové tělo. Dává nám vědomí, že všechno, co jsme kdy prožili, třeba jen polovědomě či podvědomě, patří k nám a tvoří jeden celek. Čas splývá v jednotu a běžné časové kategorie jako minulost, současnost a budoucnost už neplatí. Zde se zjevuje, že je předstíral pouze kočár. Vědomí, které nám dává časové tělo (antroposofie ho běžně nazývá éterné nebo životní tělo), že totiž všechny zážitky života, já i celý svět tvoří souvislý, živý celek, má v sobě něco povznášejícího. V tomto rozšířeném vědomí jakožto prameni tvůrčích sil se dovedli do určité míry pohybovat velcí géniové lidstva. Například čteme v jednom dopise Mozartově, že nejlepší ze všeho je zažít v jednom okamžiku celé hudební dílo.

Zážitky těch, kdo prošli klinickou smrtí, hovoří výhradně o zmíněném stavu vědomí, a to i tehdy, pokud mají za obsah události budoucí. Budoucnost je stejně „přítomná“ jako minulost. Z nich se ještě nic nedovíme o dalších proměnách vědomí po smrti. Nový stav

nastane po dvou až čtyřech dnech. To lze dokonce pozorovat na mrtvolném těle, které se po této lhůtě začíná zjevně rozkládat. Co se děje? V našem přirovnání bychom mohli říci, že nad krajinou zapadá slunce a vychází měsíc. Ale musíme to uchopit ještě přesněji. Tma vlastně nastává proto, že zážitky denního života se rozplývají, asi jako by se povrch věcí, o který se dosud odráželo denní světlo, rozplýval a jako mlžný závoj mizel v dálavách světa. Životní panoráma je skutečně přijato dálavami duchovního vesmíru. Duše, která na začátku ještě není zvyklá v této tmě něco vidět, prochází dobou omámení nebo úplného utlumení vědomí. Délka této doby je velice individuální. Může trvat pár dnů až týdnů, ale i mnohem déle. Bude tím delší, čím méně se člověk v životě zabýval myšlenkami s opravdovým duchovním obsahem. Zarytý materialista to bude mít nejtěžší. První, co se ve tmě rýsuje, je hvězda, která září ze směru, kde „kdysi“ začala cesta kočárem. Září jakoby nad místem narození. Tato hvězda probouzí v člověku nesmírnou touhu jít jí vstříc, a v tu chvíli se začínají rýsovat ve tmě i zážitky uplynulého života — naše stromy. Nyní však vypadají jinak. Svítí jakoby zevnitř. To způsobuje vycházející měsíc, který však stromy nezařazuje zvenčí, nýbrž probouzí jejich vlastní svit.

Toto světlo zjevuje skutečný význam všech našich zážitků, význam nikoli pro nás či pro jiné lidi, ale pro celý svět. Během životního panoramatu jsme například prožili, že urážka, kterou jsme někomu způsobili a spokojeně pocítili jako zadostiučinění, pro něj znamenala velkou ránu a že naším podnětem byla pouhá ctižádost. Nyní duše prožívá, že urážkou způsobila hlubokou ránu v duchovním řádu světa. A tuto ránu musí člověk sám opět zacelit, to znamená, že v budoucnosti musí udělat něco, co minulý čin vyrovná. Tak se připravuje budoucí osud. Světlo hvězdy, která tak krásně září, nyní podněcuje duši, aby se skutečně vracela po životní cestě až k okamžiku narození či zplození a prožívala ještě jednou všechny zážitky v jejich významu pro svět. V našem přirovnání to znamená, že svět vydává soud o významu našich zážitků. Buď padá příznivý, vše oživující déšť či panensky čistý sníh, nebo se s blesky a hromy spouští krupobití, které všechno ničí. Duše nyní sklízí z každého stromu ovoce, sladké i trpké.

Naše zážitky jsou různé. Nejsou to jen zážitky s jinými lidmi, ale také zážitky hladu či žízně atd., nebo prožívání přírody, umění atp. V tomto období posmrtného života musí člověk odvyknout všem potřebám, touhám a přáním duše, které se dají uspokojit jen životem v těle. Musí si očistit tělo, které mu zbylo poté, co odložil časové čili tělem astrálním, a ve kterém nyní žije. Antroposofie toto tělo běžně nazývá tělem astrálním. Skrze ně prožívá člověk duševní nitro věcí. To, že strom, či květina nebo hora mají duševní nitro, v našem denním vědomí ani netušíme. Pro nás jsou nanejvýš živé. I duše zvířat je ještě něco jiného. Nejspíš lze toto duševno přirovnat k různým prvkům hudby, které vyjadřují určitý duševní zážitek a zvětšují svým sledem, svým zhušťováním či uvolňováním, souladem či nesouladem poselství. Tak prožívá zemřelý význam věcí vzhledem k celkové harmonii světa a svůj vlastní soulad či nesoulad s nimi. Hudba oslovuje náš cit i vůli, ale uchopit ji jasným vědomím je obtížné. Přesto žije ve velkém hudebním díle celý kosmos. I zemřelý se má vžívat do harmonií kosmu. Pokud jsme s ním byli spojeni, máme ve svém astrálním těle — dnešní věda to nazývá podvědomí — na jeho zážitcích určitou účast. Dobu vžívání se do duševna kosmu nazývá křesťanská tradice očistec, východní tradice kámalóka.

Vrátil-li se člověk zpět po životní cestě až k době před narozením a sklídl ovoce uplynulého života, nastane další velká proměna vědomí. Teď má člověk předat plody svého života bytostem andělských hierarchií, které řídí svět a určují úkoly a osudy lidí na zemi. Dobré plody jsou přijaty coby zárodky budoucích světů. Špatné plody nemohou být přijaty. Působily by ničivě v dalším vývoji světa. Člověk je musí odložit u vstupu do světa hierarchií až do

doby, než znovu sestoupí do pozemského života. Tehdy je sám pomocí nejvyšších andělských hierarchií zaseje do tohoto života jako osudové překážky, aby své špatné činy mohl vyrovnat. Chvilé předání osudových plodů je chvílí nehlubšího sebepoznání. Lidský duch, který v tuto chvíli také odložil všechny části astrálního těla znečištěné pobytem na zemi, poznává, do jaké míry jednal v souladu s duchovním vesmírem, ale poznává sebe ve své pravé hodnotě. Poznává, nakolik svým životem prospíval duchovním úmyslům hierarchií, nebo nakolik je překazil.

Na zpáteční cestě životem od smrti až k době před narozením šel člověk vstříc zářivé hvězdě, která v něm probudila touhu k návratu. Nyní poznává, co to je za hvězdu. Je to jeho vlastní vyšší bytost, jeho pravé já, které obsahuje všechny plodné síly získané v předchozích inkarnacích. Nyní také poznává, že toto jeho pravé já ho poslalo na zemi, aby přinesl další plody a aby vyrovnal, co pro růst světa působí ještě rušivě a ničivě. A dále poznává, že já, které znal na zemi, je jen slabý a nejasný odraz vlastního já. Během dalšího života v duchovním světě se lidský duch smí sloučit se svou hvězdou a včlenit do ní dobré ovoce uplynulého života. Všechno plodné se bude postupně měnit v nové schopnosti, ve větší a živější zář hvězdy, až ta pošle lidského ducha opět na zem s novou duší a v jiné lidské podobě. Začne další cesta „kočárem“.

Vidíme, že to, co v sobě máme skutečně věčného, zůstává našemu běžnému vědomí zcela vzdáleno. Známe jen odraz vlastního já, sebevědomí vyvolané „kočárem“, který však je v každém životě jiný. Toto sebevědomí nesmíme zaměnit se svou věčnou bytostí. Naopak, obyčejné sebevědomí se musí obětovat čili proměnit, má-li se v něm objevit věčné já. Jinými slovy: teprve tehdy, pozvedneme-li se k poznání toho, jenž postavil „kočár“ a určil jeho cestu, přiblížíme se poznání svého pravého, věčného já.

Zbývá nám dodat, co znamená pro posmrtný život setkání s Kristem na zemi. Slyšeli jsme od některých lidí, kteří prošli klinickou smrtí, že se jim zjevil v souvislosti s panoramatem života. Upozornil je na dvě nejdůležitější věci v životě: učit se a vyvinout lásku. Pohled na uplynulý život se tím prohlubuje. Později pomáhá duši, aby procitla z omámení nezvyklého bytí v duševní říši. Spojení s Kristem dává duši také sílu, aby snášela strádání a bolesti tohoto stavu a poznala je jako nutné pro vlastní růst. Největší pomoc však poskytuje Kristus člověku při přechodu do duchovního světa. Přechová špatné plody jeho minulého života do doby, kdy člověk sám bude schopen je vyrovnat. Náboženským výrazem bychom řekli, že bere na sebe naše hříchy. To je velice důležité proto, aby si člověk mohl pobytem mezi hierarchiemi získat náležité síly pro další inkarnaci.

Přijde-li lidská duše po smrti k prahu duchovního světa bez spojení s Kristem, může se stát dvojí. Jedna možnost je, že se duše jakoby zalekne čistoty a světla duchovního světa. Bojí se, aby její kaly a temnosti nevyšly najevo. Obrátí se hned zpět k zemi a brzo se opět narodí, ale protože nepobude v duchovním světě — alespoň ne dlouho a s náležitým vědomím — nemůže si získat nové schopnosti. Ty jí budou přisouzeny z dědičných sil. Takový člověk se stane pouhým odrazem svého národa či rodiny. Druhá možnost je, že v duši převažuje touha po světle, ale poněvadž její nedostatky jsou překážkou pro návrat do světla, musí duše své nedostatky nenávidět. Může si sice potom získat nové, občas až geniální schopnosti, ale budou mít vždy povahu nadutosti, ješitnosti a ctižádostivosti. Člověk se potřebuje postavit do náležitého světla a utrpení, které prodělává jako následky vyrovnávající jeho dřívější špatné činy, pociťuje jako životní křivdu. Zde vidíme, že Kristus nám poskytuje největší službu na posmrtné cestě při vstupu do říše andělských hierarchií. Umožňuje nám takový vztah

k našemu osudu, při kterém přes všechny zkoušky silně pocítujeme zář dobré hvězdy nad svým životem.